

№ 114 (8067). ♦ 1996 жыл балабан ыйын 28 күнэ. Суббота. ♦ Сыһаната—1084 солкуобай

ТУХАРЫ... БААР

Ипполит ЕГОРОВ,
ад ветерана, певец, автор.

Кэссеттэ Г. ПОТАПОВА.

Чурапчы эдэр сааһа

Ыччажка аналлах таһаары

САЛЛААТТАРЫ
АРАҢАЧЧЫЛЫРГА
ТУБУЛДАН...

ЫАЛ ЭРЭМНЬИТЭ СИЭРТИБЭ БУОЛЛА

Чечня сэрингэ садаламмыта 2-с сылыгар тутабаан эрэр. Бу кэл ийигэр төһөлөөх элбэх эдэр ыччат суорума суоллааммыта, тоһо нээ хараһын уута тохтубута буолуой? Иэдээннээх сэрин дуораана бийиги Чурапчыбытыгар эннэ этиг буолан саалыһа. Атыр-дах ыйы 3 күнүгэр Чурапчы элээннээтин олохтоохторо Чечня сэринигэр өлбүт буобун Роман Юрьевич Ноговицыны тihэх суолугар атаардылар.

Сынгазбай хорвоо... Стүүнүн дин харадын ууту, саньялар синаатын, эдэрээн оюу олутун ылан-нын, ыарахан байаа өссө ыарааа диринг кинигэ кыр-делинг...

Кинн ог ыйын 9 нүдүгэр 20 саанын туолбута..
Олох язратин сага бидэн эрэр саас... Бу алдыархай-
дах сэрин өсөс хас олоху мэнэстэжүн ким билиэ
баарай?

Ромы тулунан суруулары Нормандияларга тийиб-
тим Ниветизэр Евдокия Петровнага байлам санаабын
эшинээр: «Берт буудуу ата», — диэхтөбита. Кинирээт
харафам тута сибэккилэрэ хатамыта, кинилэр амта
бу дыа аһыатын ылыммытыгы санньаа байытыт-
быттар.

— Ромускаа иккис одоон Дирингэ төрөөбүтэ. Дирингэ дэсэдьлэр сыйдыар кэмнэтар интээччилэрэ сүгдэх дөбөнүк өйүтэр хатыырын, дьобурдаабын хайгыыллара. Күннүгэ, кэпсээн аахтарарын олус сөбүлүүрө. Салмаан көдүүн баата сүрдэх буолара, — хураарын уутун туттуна сатыы-сатыы Евдокия Петровна кэпсээни сагалыйар.

Рига 1982 сэлдэхдээ бэлэмзэний хялааһыгар үг дэнэ кирибтэ Үөрэдэр үчүгэй, ордук тээ уруонгын собуудурэ. IV—V с хылаастарган оскулаттаа нэлээт, таванһын да Үдэрүттибана, кенигэ үрдүгэй түһэр нилдэмнэгэ. Онгон ыда юнгсэ дотордомжула. Ниин библиотекскада курухуун сэлдэхэ.

—Офом сыйдыа сүрүлэх аһаҕас, үөрүннэг, кэлсатинньаҕа этэ. Эбэх доҕоттордоого. Кыылы-сүүтү барытын одуу таптыра.—Евдокья Петрошча альбомун таһааран уолун хаартыскаларын көрдөрө. Ройа хаартыскага албур суох ээрин, ийэти кэлсэтиһиһ курдук, куоскатын кытары сонньуу сытдыар, киингэлээх түспүт хаартыскара бааллар.

Сибекчилери наһае субулүүр эге. Тылдыбым буол
ладына, юнни майгай көрөм, барыларыгар көрдөр-
өхсөргө түэтэйэрэ.

— Куруук минтин үөрдөр гүлүтөр кыбаллара. Кы-
ра кылааска үөргөз сымдаан: «4», «5», «4», «5»-
диги-диги оокуулатыттан динэтигер дигери, сымаларын
түнүмүмүз, ботугураабытынан калара. Үлөни урут
үлөтүн үлөтүн этэ. — Ийэ эрдээх уолун хаартыска-
тын көрөн одовон уйалдыган.

Раман Ноговицын Армида 1995 с. бэс хийн 16 күнүгэр аттаммата. Бу олуг соһучу барым этэ. Барым иннинэ күн тугу да ситгарбакка инните адал тахсыбыт. Ийэтэ сарсыарда саары-саары, мааһыныта бараары туран уола ороһугар утуһа сытарын көрөн элбэһэ. Бу инни оҕотун тийэх көрүүтэ этэ... Ийэтэ суох кэмизэр, кийэ тийбэккэ, военноматтан кэлэн соһучу идьэ барбыттар.

—Көлбөтөн — уудум суух, муоста дөлбн тәссиллән-
бит. Таһардә сулдар оҗолорго этмн барыттарын
мүхәз мәһә тириәрдибиттә. Муостабн билдәдә
сәтөн кәбиһәтиһ. Сәтә суухтаах буолларын...

Салгаат сурунгуу... Одоогийн агаартай буюу ариун
суруулдугуу сурунгуу тэгнэлд ахилдугуу, тагталд
агилдугуу? Кемеровский уобласт Новоселенский уу-
рталд Агаар-Лесной байгуулалттай онгоц хас да
суруу агилдугуу. Ендония Петрович одус кичигийн су-
руулдугуу тэгнэлд хамгаалттай элэн Рома байр су-
руулдугуу кочегар:

Минь бидгийн сангай улаарьдаа Хайв⁹н да Армян ба сэлдэгэхха наада эбиг. Миньна кэлбннхтөн кэлснмэлдннн. Петя, (быраата) дээрхтннх сырыт, тннхдэхнннх кннрснхнхт. Үөрөхннх кннхт.

Уолгут Рома. 16.04.96 г.

Тийэх сурута,
Дьонум, бари улахан доросбото тутун!
Бу уелгут Рома суруйан эрэбин. Мингин сүтэрдэх-
кит буолуо. Бу ыраах Ростовтан сурунабын. Бүгүн
16 июн², бу быйбардаан нинрдим уонка бүгүн оруо.

буяа 1 сыйым туолла. Барыта үчүгэй, сыйдымы үчүгэй. Маалма, олох айланымма, илэхэ проблема суох. Бу хартыскабын мытабын. Чэ, покаларын. Ромка

16.06.96 c

Челпада дини Армиява курдук сойучу барбыт,
Онтон биэр да сурук кэлбэтэх.

—Хайаан да суруйа сыһыт буолуохтаах. Сураца, сахалыы тылынан суруйдахтарына, хайа тардан ча-
бихталлар үһү, — диил Евдокия Петровна эмиз уйа-
хайа суох ытаан барбыта.

Рома олноо лабаранынан аняммыт. Чечнида, эми» билинэхэ курдук, уу—сүрүү кыһалдалара эбит. Боевини-тар ууну дьаатгыыр түбэлтэлэрэ үгүстүк тахсар бу-лан, лабараннар үлэлэрэ олус элпизинэстэхэ уонна кутталлаах эбит. Сырыы ахсын көрүстө тоһуурга түбөөллөрө. Кини иһинэ лабаранынан үлээлэбит уолаттар бары өлбүттөрө... Атырдыах ийин 21 кү-нүгэр кинэ эмиэ Чурапчыттан сылдыар Владивосток-тан Ганинаны өргө дээрн дойдулары, доцотторун тус-тарынан көрсөннүттэр. «Дьээбэтингэр тийдэхпитинэ мииниңа киирэн үлээлэхпит», — диирэ уһу курууа Рома.

Атирдах ийэн 22 күнүн сарсыардата... Рома бо-
йбой сөрүдөкүн толоро баран ийэн Ганятынан
көпкөрү дөрөбөдөйөн аастыт... Икки дөдөрдүүлэр
тигэх көрсүнүүлэр бөлөккөн хафалары эмгт сары-
бата буолуо дуо? Бу Рома үнүс сырныта этэ. Бу
иһинэ иккитэ кылы-мүчү тыһыһах өрдүбүтэ. 2
БТР танкалары кытта 5нар ху таһар массыһа
айанна турумуһтара...

Бу тийжн Роман Ноговицын атын доретторунаан сурудахтарын толорон хэлэн илэн, базаларыг-ли-балдэрэ 1 км каалбытын кэниэ, чечен сийиерыг-сүр түбэйэн сырдык тыгыннара бгыстыбыта... Бэттэх баау уолаттар дьээ үрдүттэн бу хартыынаны илэ харахтарынан көрбүттэрэ...

X X X

Ногомидыңнар 4 ошолохтор этэ: Романы үрдүкү уул Юра бидисин көчөгөрдөдүр, балта Шура бийи көргөз тахсан өлөрөт. Кыра уул Петя (Рома киининин куруук бөдүүстөһары) 8-с кыптаста үрөнөт. Ылал ийгэ Евдокия Петровна оркулаада теһүлөһиет, абалары Юрий Игнатьевич 2-с группалыах инбалиһиет.

—Тоһо тийиһиммэт түтөһмэт дьон ошолорун ыыталалар буолуой? Оһом хайһан да дьонун көрөт-хараһар, үчүгэй киһи буолуохтаах этэ,— диир Евдокия Петровна.

Рома олбугтун тулунан атырдаах ийин 29 күнүгэр
носнокоматтан билдэрбиттэр. Күндү аабааччы, оро-
гун сүтөрбит нйэ хайдах ытаабытын сонгообутун, ай-
маммытын, асата, бинргэ төрөөбүттэрэ истибиттэри?
итэбэйбэкиэ өр дейүөрөн турбуттарын сэрэйэр ний-
гин? Тоҕо, туох иһин бүөбүйдээн улаатыннарыт,
күпүгэ көрбүт көмүс чымычаахтарыттан баччаа өтө-
гө адалан бараан иһилэрин сотууулар? Тоҕо, нйэ
тыаһынаах эргиллэн кэлбит уолун кууһан сылдьыан
оһуугар, сымгыкабай хоруон үрдүгэр нөрүүбүхтэ-
лий?

Роман олутун атырдыах мыйын 30 күнүсэр сүүрөн көтөн улааныыт дьыһатыр адалбыттара. Ийэ үөрөтө дьин, оҕотун көтөүс улуотун чугас доҕоро, биир дьондулааба Владимирэ Ганя көрөн-харайан, бүөбэй дьин адалбыта буолар.

Сибэккилар күчүрү буулбут ханыгыга олол хаалыктара. Ол эрэри кишилери таптыр, көрбүтүсү кишилерин тайлах тогулду көрсөүр тилдигиттэрэ. Сизер быһыытынан богуоһуу дүмэтүгөр үө хонук сытар кэмтэр киши тула көрөтөр түрбүттара.

Роман хоруобун кытта кинилэрин биһиргэ сулуусна-
лаабыт Саха сириг уолаттарын суронторо баара.

Роман Ноговицыны көмүүгэ элбэх пһирэх тыл
этиллабитэ, чугас дьон, доготоро харахтарын ту-
дун туттуммакка ытаспыттар, быраһааидаһар бо-
добоой салют халлаанга сатараабыта.

Оштон Рома көмүллүбүтүн көнүлүнүн сибээккелер эмиз-өлбүттөрү... Бу сыралыкта тилдигетине, эргилдигетин...

Оксана ЕВГРАФОВА

(Мы призываем, мы требуем, мы обращаемся к депутатам Федерального Собрания (Государственной Думы и Совета Федерации) Российской Федерации услышать наши отчаянные призывы, взять голосу разума и принять единственное правильное решение — прекратить войну, предотвратить гибель как чеченских, так и наших мальчиков, братьев, мужей, отцов и этой несправедливой, недопустимой, безумной войне).

Мини ийнхэр мааньг талдараах сайдаар уул-
на мотуруостар төрөнхүүтэрин республикатааны но-
мийтгарын На Түмэн Палататын председателигар
Е. М. Тарноновка 1995 жыл олуннуу 24 күнүгэр
суруйбут сурунтара сытар. Комитет тэрлиизэритэй
Сахабыт сирий улууустарыгар дьыа көргөн, дьахтал-
лар проблемаларыгар уонча демографическай поди-
тикада отделлар истэриинэ комитет председатели-
лэрэ таһылланнар, сулууспада ыгырыллыахтаах эдэр
иччаты уонна киинилэр төрөнхүүтэрин кытары иитэр,
үөрэтэр, өндөтөр үлээрин утууһаахтык ытталлар.
Биһини улууспунутар мааньг комитет председатели-
ни Е. М. Калачева аманан баһис сыдын бу үлэни
нүлээн-саһалаан кэллэ.

—Вийнги бастаан тэрилдэрбитгээр сарин буолуу динэ өббүтүгэр суох этэ. Үлэбит сүрүн сыалынан, сулууспалы бардааччылары иайгы-сигили, эт-хаан өртүнэн бэлэмнээһин, байыаннай чаастарга ытыллан сулууспалы сыдыааччылар чыастарын, дьоһууннарын, личность быһымынанан көмүскэллээх буолууларын халаччыны этэ. Онтон хайдах курдук Чечняда сарин сабаламмытын да, үлэбит сүнийэ саха оҕолорун онно ымышат, эбэтэр бэлэр онно ымыталлыбыт оҕолору тоҥторо аралтарар туһугар сааллыбыта, — динэ хэпсээһин сааллыыр Ефдокия Михайловна.

— Бийиги Дюгуускайтан чүгэс буоламмыт кинилэри кытары сибээспитин быспашпыт. Мин бэйэм минни призванной комиссия састаабыгар киирэн үлэ-лэбэбэн. Армияда барбат эбэтэр отсрочкада хаалар ыччаттарга ходатайство суруйабын уонна өстүбү байыаннай комиссигда көмүскүүбүй. Саха өбөлүрө сулууспалыы сылдьар частарыгар Иркутскайынан, Читанан баран кэлбиппит. Олорор усулдубулаларын, хайдах сылдыалларын көрөн, бэлсэн, ыла харахпыттан көрөн, астынан төннүбүппүт. Урут назармаларга инкилини-үстүү-сүүстүү буолан олорбут буоллахтарына, билгини 60-чалыы эрэ курдуктар. Онон кинигиник, ыраастык олороллор. Чечняда ыштыы буолбутугар Забайкальскай байыаннай уокругу главнокомандующайыгар, генерал-полковник В. С. Третьяковка бу туох да торүтө суох сэринни утары хамсаанынга бэйэтин ыштыгытын ыларыгар, сэрин хонуутугар сыдыан бааһырбыт буйуйунары демобилизациялыырыгар, дьиннээх байыаннай сулууспада сылдыааччылары байыаннай хамсаанын зоналарыгар ыштыгыны тохтоторугар модьуйан, көрдөһөн хаста да суруйбупут. Кырдык, ол кэнниттөн саха уоллатарын ор кинигэ ылбакка сылдыыбыттара. Бийиги тылбыт тийи-даа дьэн астына санаабылпыт. Онтон «хонтуруол-ланар» заттырыт сэринбит улаан-тэнийэн бүтэр бы-һыыта биллибэт буолан барбыта, ханнык да бэрэ-дэк, сокуон тутуһууларыттан тахсыбыта. Сэринбит күн бүгүнүгэр дьэри салданан бөлүр.

Чечняда бардыт салдааттар төрөнүштүрүз бөлмө-
ринин тийизин оңолорун сарин толгоонуттан ороон ий-
диз калиталазбыттар. Бу дьон оны тийиз араас
суол ыарыхаттары көрсүбүттэрин наадатыттан рес-
публикатаары коштекка биллэрэбин, кинилэр бы-
ыаннай чавска биллэрди, гостиница, төмнөр билизт
курдунтары хааччыаллар. Ити курдук үлэбиттэн
быкс булбат нурдунуун. Маны таһынан бийэм сүрүн
үлэбин—интернат-оскуолага төрүт кудьтура уруогун
бизрөбин. Бийэм, салдааттарга чутас киши быһыаты-
нан, кинилэргэ иайгы-сигизи өртүнөн турунстаах буо-
лалларыгар бабарымм этэ. Кинилэр туестарыгар ыат-
дыар, долгулар дьоннор бааларын умуубаттарыгар,
халыкка да ыксаллаах быһаарыныылары ылына ох-
субаттарыгар, төрөнүштүрин кытары сөгүнөһөн, су-
бөлөһөн сыдыаалларыгар сүбөлөһөбүн. Уонна түөрт
уол ийэтэ буолан тураммын, бу хаан тохтуулаах,
туох да не хоһоһоо былайыт сэринин олох утара-
бын. Халыкка эрэ салыйааччылар—тыл-тылларыгар
кырсидэтэхтэригар, тоҕо бийиңи оҕолорбут олохторун
толук ууран аһиэһиттэхтэхтэригар?—дигр. Едөөһө
Михайловла уонна үһөс тийэһэн ылар.
Чечня. Тоболон.

нэний суудлаарыгтан талаараа, хими сэрлж үөбүтэр,
ишм аасант аһы аймалданыгар, ишм тапталта
матаран содохотхуйуу нилэлитигэр кайдадалабыт

Саллаат бэйлэтин ытык нэһини толүүр. Оттон биниги сарсыгыла олохпут туһутар эппээттир дьон тобо бэйэлэрин нэстэрин толорботторуй? Бу хаһаанга дьары салҕаан барар? Тоҕо мин биеэстэх кыысчааным: «Телевизорга барыта Чечни айдаана, бу хаһан бүтөр сарынныгый?» — дьин ыйытыгыгар тугу дэлэһини булбакка мух-мах барабынай?

М. МАКАРОВА

